NEPOSLUŠ(A)NOST RADIA

OD AGITPROPA DO PROGRAMSKEGA SVETA

LJERKA BIZILJ

Povzetek

V članku se osredotočim na tiste mejnike v zgodovini slovenskega radia po letu 1945, ki praviloma presegajo sam radijski medij, zadevajo čas in prostor, v katerem se je razvijal (odnos enopartijske oblasti do radia), poskuse zvezne jugoslovanske oblasti, da se v državi oblikuje jugoslovanski narod, in tako tudi poskus po omejitvi radijskega programa v slovenskem jeziku. Nakažem vlogo radia pri ustanavljanju slovenske televizije v drugi polovici petdesetih let 20. stoletja, vnašanje dotlej nedopustne osebne note in sproščenosti v radijski program z uvedbo Vala 202 leta 1972. Članek končam z vlogo slovenskega radia, ki jo je odigral v procesu demokratizacije in osamosvajanja slovenske države konec osemdesetih let 20. stoletja, ko je bil v prvih vrstah v bitki za Slovenijo in demokracijo in si ne prej in ne kasneje ni pustil vzeti besede.

Dr. Ljerka Bizilj je odgovorna urednica TV Slovenija 3 na RTV Slovenija; e-pošta: ljerka.bizilj@rtvslo.si.

S59 javnost–the public Vol.15 (2008), pp. S59 - S78

Uvod

Radio, ki so ga v času nastajanja, v dvajsetih letih 20. stoletja sicer tudi na Slovenskem poveličevali in označevali kot tehnični fenomen in njegovo redno delovanje primerjali celo z izidom prve slovenske knjige, je vendarle bojeval bitko za enakopravni vstop v medijski svet vse od svojega nastanka, najprej s tiskom in kulturnimi institucijami, potem s televizijo, danes, ko se veliko govori o zatonu radia, pa z vsemi mediji; dokumentiranega začetka rednega oddajanja pa mu na Slovenskem noče priznati niti stroka.[1]

Radio, ta, v bistvu vedno manjša škatla, ki govori, sprva torej ni smel posredovati dnevnih novic, dokler niso izšli časniki; ko so odločili, da lahko radio oddaja tudi sliko, je postopoma prevladalo mnenje, da bo televizija povsem izrinila radio, a tudi v času interneta radio ni nič manj živ, na neki način celo premaguje sodobne medije, saj s svojimi značilnostmi pravzaprav vstopa v vse medije, od interneta do mobilnega telefona. Radio pogosto bolj kot drugi mediji premaguje tudi svoje nadzornike, ustanovitelje ali kakorkoli jih že imenujemo. Če je moral imeti sprva natančno določeno mesto v stanovanju in ga lastniki brez odobritve oblasti niso smeli prestavljati, je postopoma postajal manj viden, že kar neviden spremljevalec v vsakodnevnem življenju, ki je iz različnih razlogov, tudi zaradi težkega nadzora, saj izgovorjeno ni bilo enako obstojno kot napisano, marsikdaj povedal kaj (pre)več.

Radio je informativno in propagando vlogo dobil predvsem med drugo svetovno vojno, na Slovenskem pa so ga npr. v petdesetih letih 20. stoletja označevali: »Radio je politični dnevnik, poljudnoznanstveni tednik, literarna revija in ves slovenski pionirski tisk hkrati« (Radio Slovenija 1951). Prva podrobna pravila za področje radia so sicer po drugi svetovni vojni sprejeli v zakonu o radiodifuznih postajah novembra 1955 (glej Uradni list (UL) FLRJ, 1955, št. 52, člen 2). V tem zakonu je prvič opredeljena vloga radia, in sicer, da redno obvešča javnost o pomembnih dogodkih v družbenem in političnem življenju Jugoslavije in o pomembnih svetovnih dogodkih. Poleg drugih, je bila pomembna naloga radia tudi, da »idejno in politično utrjuje načela socialistične demokracije in vzgaja poslušalce v zavestne državljane socialistične domovine« (Zorn 1955). Sicer so za radio veljala tudi določila zakona o tisku. Višino radijske naročnine je vse do sredine šestdesetih let 20. stoletja določala zvezna, jugoslovanska vlada (glej UL, 1953, št. 46, člen 42), prav tako predpise o radijskih sprejemnikih in načinu plačevanja naročnine.

Prva jugoslovanska/slovenska ustava je radio postavila v domeno države, podobno kot pošto in telefon. Popravljeni zakon o tisku iz leta 1946 se je nanašal le na tisk, smiselno pa so ga uporabljali tudi za radio. Prvi člen pravi: »Tisk v FLRJ je svoboden. Nihče ne sme biti oviran v svobodnem izražanju svojih misli s tiskom, razen v primerih, ki jih določa zakon« (UL FLRJ, 1946, št. 56), to pa so bili sodelavci okupatorja, protikomunističnih organizacij in zakon je prepovedal novice, ki so ogrožale državo.

Februarja 1974 so sprejeli novo jugoslovansko ustavo (glej UL FLRJ, 1974, št. 9), ki je decentralizirala državo, uvedla združeno delo in delegatski sistem. V njem so zagotovili vsem narodom in narodnostim, da na radiu in televiziji uporabljajo svoj jezik.

Zakonodaja je bila vse do ustavnih dopolnil leta 1971 centralistično naravnana. Država je bila lastnica radijskih postaj in je imela tudi izključno pravico za njihovo

uporabo. Del radijske naročnine je bilo treba pošiljati v Beograd, radijske postaje so bile proračunske ustanove, presežek je šel v proračun, prav tako pa je postajam morebitno izgubo pokrivala država. Beograjska radiooddajna postaja je dobila status splošnega državnega pomena.

Vodenje radia so takoj po drugi svetovni vojni prevzeli sodelavci medvojnega radia Osvobodilna fronta (OF) in politični delavci, brez strokovnega znanja. Sprva tudi ni bilo programske sheme niti določenega časa oddajanja, oddaje so trajale sedem, osem ur dnevno, ob nedeljah in praznikih tudi več (Zorn 1945–50). Prve dni po koncu druge svetovne vojne je radio prenašal vse slavnostne prireditve ob zborovanjih v čast osvoboditve, objave oblastnih organov, poizvedovanja za pogrešanimi borci. Tudi prva leta po osvoboditvi je ostal povsem politično propaganden. V programu so prevladovali govori znanih osebnosti, prenosi velikih političnih manifestacij, tudi glasba je bila predvsem partizanska, narodna in tudi klasična. Celodnevni program je bil samo ob nedeljah, od sedmih zjutraj do polnoči. Ob delavnikih so oddajali jutranji program od petih do sedmih in potem med dvanajsto in pol četrto popoldne, zvečer pa od šestih oz. od sedmih do polnoči. Govorni program je bil razdeljen med poročila, oddajo za pionirje, vesele večere, gospodarske oddaje, literarne oddaje, slušne igre, gospodinjske nasvete; ljudska univerza je imela predavanja, jezikovne tečaje, zdravstvena predavanja, kmetijske nasvete. Zvočni arhiv tudi s tega prvega povojnega obdobja (praviloma) ni ohranjen.

Zorn, sodelavec in kronist radia, zatrjuje, da se je program najprej začel sproščati na glasbenem področju (Zorn 1945–50). Tudi zaposlene na radiu so začeli postopoma izobraževati, leta 1950 so uvedli šestmesečni tečaj za napovedovalce in radijsko igralsko družino, trimesečni tečaj za tonske tehnike in nekaj seminarjev za administrativno osebje.

15. aprila 1951 je začel izhajati štirinajstdnevnik Radio Slovenija, v njem so poslušalce obveščali o sporedu, objavljali so zanimive članke o programu, radijski tehniki, tudi o aktualnih političnih dogodkih. Že prvo leto je revija organizirala anketo o poslušanosti oddaj in o željah poslušalcev. Od 3129 anketirancev je npr. oddaje za pionirje poslušalo kar 77,6 odstotka poslušalcev, gospodarske oddaje pa 73,3 odstotka naročnikov. Zanimiv je odziv na gospodarske oddaje. Dva od anketirancev sta napisala pripombe nanje, ki jih po mnenju vodstva ni kazalo resno jemati. Eden je napisal, da »govorite same laži«, drugi pa, da »bi pri nas moral biti pravi raj, če bi bilo res vse, kar poročate« (Bezlaj Krevel 1988, 87). Najbolj poslušani so bili veseli večeri, poslušalci pa so jih vseeno zelo kritizirali, češ da je v njih premalo humorja, da se šale prevečkrat ponavljajo, tistim pa, ki so kritizirali humorista F. Milčinskega Ježka, da bi lahko bil duhovitejši, pa so odgovorili, da Ježek vselej ne bere svojih tekstov. Komorna glasba in jazz (70 odstotkov programa je bilo glasbe) sta bila največji kamen spotike. Obe zvrsti sta imeli velike zagovornike in velike nasprotnike. Rapa Šuklje, dolgoletna novinarka in urednica na radiu, zatrjuje, da do informbiroja niso vrteli jazza, ker ga Stalin ni maral (Šuklje 2008). Poslušalci pa so imeli najraje narodno glasbo.

Decembra 1951 je npr. Radio Ljubljana oddajal dnevno od enajst do trinajst ur programa (večerni radijski dnevnik so uvedli leta 1952). Leta 1957 je program trajal med delavniki devetnajst ur dnevno, nekaj ur dnevno so začeli uvajati že drugi program, vendar le v večernih urah, od petih do desetih. Drugi program je postal redni leta 1961 in je leta 1985 oddajal osemnajst ur dnevno. Tretji program pa so

uvedli leta 1969, sprva tri ure dnevno, leta 1995 pa je imel osemnajst ur programa dnevno.

Radio preživi agitprop

Odprtost, demokratičnost posameznega medija je vselej odvisna od stopnje razvoja demokracije v določenem okolju. Sicer omejevanje javne besede nikakor ni fenomen nekega družbenopolitičnega reda, vprašanje je samo, koliko omejevanja je v določenem družbenopolitičnem redu. V Sloveniji je bil v razmerah enopartijskega sistema takoj po drugi svetovni vojni še prisoten klasičen pristop k medijem, saj je bil npr. uradni cenzor v hotelu Slon, kasneje pa so bili v tiskarnah predstavniki tožilstva.[2] Prvi cenzor po letu 1945 je bil slovenski medvojni aktivist in pisec Vlado Kozak. Sicer je Komunistična partija (Slovenije) (KP(S)) po drugi svetovni vojni za tisk, radio, založništvo in film zadolžila komisijo centralnega komiteja (CK) KPS za agitacijo in propagando, agitprop. Agitprop ni nadziral medijev, ni bil klasični cenzor, ampak je skupaj z mediji soustvarjal radio in časnike. Agitprop je bil pravzaprav avtokratski razširjeni kolegij oz. uredniški svet slovenskih časnikov in radia (Bizilj 2007, 60). J. Broz Tito, predsednik Jugoslavije, je bil prepričan, da tisk in radio nista bila in nista orodje propagande, ampak imata predvsem vlogo informatorja, vlogo kronista naše socialistične stvarnosti, vlogo vzgojitelja našega človeka in sta močno orožje v prizadevanjih naših narodov za zgraditev socializma (Broz 1955, 1). Zaželeno je bilo, da so bili novinarji člani KP oz. Zveze komunistov (Slovenije) (ZK(S)) in uredniki so bili tako praviloma člani političnih organov, sprva tudi in predvsem agitpropa. Ni bilo dveh taborov, bil je delavski razred, bilo je ljudstvo, ki je imelo oblast, zato se ni moglo zgoditi, da bi novinar »obvisel nekako med dvema namišljenima taboroma: vlado in ljudstvom, prav zato, ker dveh taborov ni« (Kranjec 1954). Politika je poudarjala, da morajo biti mediji samostojni, vendar na socialističnih pozicijah (Kardelj 1954, 4). Prepletanje funkcij je bilo nekaj samoumevnega, pri čemer je bila vsaka, ki je bila bliže politiki, bolj cenjena od one, ki je bila bliže sredstvom javnega obveščanja.

Radio je bil po drugi svetovni vojni pogosto na dnevnem redu političnih organov, predvsem agitpropa. Nekih velikih odstopanj od začrtane linije sicer ni bilo in jih v tisku in na radiu tudi ni moglo biti. Zelo hitro so zamenjali urednika, novinarje ali odtegnili subvencije (Gabrič 1995, 58–66). Čeprav Rapa Šuklje pravi, da so bili po drugi svetovni vojni večinoma navdušeni nad graditvijo nove države in nove politike, in do 'spodrsljajev' na radiu ni prihajalo zaradi nasprotovanja sistemu, ampak predvsem zaradi različnih pogledov, kako ga uresničevati, zelo pogosto pa tudi zaradi neizkušenosti (Šuklje 2008). Na vseh ravneh, tudi na radiu, se je pojavljala problematika pomanjkanja strokovnih kadrov, ljudi, ki bi se na radio spoznali, šepala je organizacija dela in programa in kadrov niso obvladovali, tako da so se jim pogosto dogajali razni 'spodrsljaji'.

Tako se je npr. leta 1950 pojavila problematika vodenja Radia:

> *Metoda dela direktorja postaja … ovira za boljše delo na vseh področjih. Nujno bi bilo poslati direktorja Oniča na dopust, nadalje poiskati primernega šefa personale in postopoma izmenjati vodstva nekaterih oddelkov in odsekov (glasbeni obrat, tehnični oddelek). V nekaterih odsekih se je nabralo ljudi, ki delajo brez kontrole …, direktor Onič v svoji živčnosti ni več dostopen za nasvete in s svojim načinom kot rečeno, ovira delo.* (Uprava agitprop 1950)

Tako so ugotovili, da postaja »neodložljiva rešitev vprašanje postavitve, zamenjave in čiščenja ljudi na Radiu Ljubljana«. France Onič je moral na dopust, potem pa so ga prestavili na mesto urednika kulturne rubrike v Slovenskem poročevalcu (Agitprop 1950), kar je pomenilo, da je bila težava njegova profesionalnost, strokovnost, ne pa ideološka (ne)sprejemljivost.

V petdesetih letih 20. stoletja je imela politika veliko težav v medijih zaradi zunanje politike, odnos Jugoslavije do sveta se je spreminjal (informbiro) in novinarji niso vselej imeli pravega političnega instinkta: »Zunanjepolitična rubrika na Radiu Ljubljana je nujno potrebna okrepitve. Zaenkrat je zasedena samo z dvema članoma, od katerih je eden začetnik v novinarstvu. … Delo te redakcije, komentarji, politični pregledi niso tehtni, ne dajejo poslušalcu izdelanih prepričljivih slik, niti niso originalni ter ne dajejo temeljite analize dogodkov, ne kompleksov, vzrokov in posledic« (ibid.). Težavo so rešili tako, da so kadrovsko povezali radio in časnike, da so skupaj skrbeli za področje zunanje politike. Leta 1950 so tako npr. za komentiranje na radiu zadolžili Egona Tomca, ki je sicer delal kot novinar in urednik na Slovenskem poročevalcu. Kadrovske težave pa je politika skušala reševati tudi tako, da se »redakcije okrepi s politično in strokovno močnimi ljudmi iz reorganiziranega državnega aparata, obenem pa očisti iz posameznih listov tiste, ki niso imeli zlasti političnih kvalifikacij za izvrševanje novinarskega dela« (ibid.).

Da je agitprop deloval kot uredniški odbor sredstev javnega obveščanja priča tudi primer, da se je ukvarjal celo s povsem strokovnimi novinarskimi vprašanji, da je odločil, »naj radio objavlja politični pregled enkrat tedensko, enkrat tedensko naj objavi politični komentar« in tudi tisk naj ima takšen komentar enkrat tedensko in to »v obliki enokolonskega članka in dan naj bo stalen« (Agitprop 1951a). Agitprop je tudi določil, da morajo biti na radiu petnajst- do dvajsetminutni govori znanih javnih delavcev z vseh področij: gospodarskih, kulturnih, političnih itd., ista tematika pa mora biti tudi v uvodnikih časnikov vsaj enkrat tedensko (ibid.). Podkomisija agitpropa za tisk se je ukvarjala celo z žanri, kakršne naj novinar uporablja, ko npr. piše o pripravah na volitve, določila je, naj se »poslužuje uvodnikov, reportaž, orisov likov kandidatov, fotografij« (Agitprop 1951b). K pisanju pa je vabila tudi politične delavce, ki več vedo, kajti novinarji niso dorasli svoji vlogi, še posebno pri pisanju o notranji politiki. Agitprop je npr. tudi naročil, naj se vzpostavi dopisniška mreža v Beogradu, naj se določi dopisnika v Kopru in enega v Trstu za Slovenski poročevalec in Ljubljanski dnevnik in naj imata v Beogradu oba dnevnika in radio po enega dopisnika. (Podkomisija agitprop 1951a). Večino notranje- in zunanjepolitičnih informacij je sicer posredovala tiskovna agencija Tanjug, ki je imela sedež v Beogradu in je novice s precejšnjim časovnim zamikom posredovala v Ljubljano v t. i. sprejemni center, ki je bil leta 1951 na Tivolskem gradu v Ljubljani (Podkomisija agitprop 1951b). Tanjug je bil dolgo tudi obvezni vir informacij za tisk in radio in je imel podružnico v Ljubljani, ki je pošiljala v Beograd novice iz Slovenije, najpogosteje so prevajali govore pomembnih politikov. Poleg tega je za informacije skrbela tudi vlada, zvezna oz. republiška.

Na agitpropu so imeli tudi zbirni center za vprašanja s terena, ki so jih izbrali in razdelili in jih potem posredovali redakcijam radia in časnikov »za orientacijo« (Podkomisija agitprop 1951c), določena vprašanja pa so potem na radiu ali v časnikih v obliki vprašanj in odgovorov ali živih komentarjev morali primerno popularizirati.

Vendar partijsko vodstvo tudi z delom agitpropa ni in ni bilo zadovoljno in so ga pogosto reorganizirali, in tako so ga po letu 1952 ukinili, ko so na 6. kongresu KP Jugoslavije leta 1952 ločili partijsko in državno oblast, uradno pa je skrb za sredstva javnega obveščanja prevzela Socialistična zveza.

ZK se je sicer že po letu 1950 vse pogosteje zavzemala tudi za to, da je treba o »gotovih stvareh javno diskutirati, da se ne rešuje vse na ozkih konferencah in individualnih kontaktih« (Kavčič 1952). Skratka, t. i. politična linija se je po informbiroju nekoliko spremenila, kopiranje sovjetskih vzorcev so postopoma opuščali, priporočali so celo, da radio razpiše natečaj za radijske igre in izbira tudi iz dobrih tujih del in da je v glasbi treba ustvariti novo lahko glasbo, spisek neprimernih knjig je potrebno revidirati, spodbuditi več razvedrilne literature in dobrih veseloiger (Agitprop 1951c). Vendar takšna priporočila je marsikdo narobe razumel in je kaj hitro prihajalo do nezaželenih odstopanj oz. spodrsljajev. Pogoste razprave v okviru agitpropa o manj zaželenih umetniških ali popularnih žanrih, npr. jazzu, literaturi eksistencializma, abstraktni umetnosti, lahkih filmih namreč tudi med politiki niso izzvenele povsem enotno. Tako so ukinitev agitpropa, rahel odklon od sovjetskih vzorcev in odločitev o okrepitvi državnih organov povzročili določeno sprostitev v kulturnih in tudi v novinarskih vrstah. Bitka proti birokratizmu, ki jo je spodbudila partija, je npr. povzročila, da so v uredništva telefonirali, pisali številni ljudje in opozarjali na napake v delovnih okoljih. Radio, ki je uvedel »radijske beležke«, je takšne anomalije tudi objavljal. »Ko je radio in tisk kritiziral direktorje, je bilo preveč naglašeno, da je vsak direktor kriv, upravne odbore pa smo božali; premalo smo prikazovali njihove napake. … Druga je v tem, da so radijske informacije take vrste, da ne dovoljujejo nekih dolgoveznih člankov … , ampak morajo biti udarne, sicer jih nihče ne posluša. Sicer pa so se v zadnjem času radijske beležke popravile« (Goršič 1952).

Z ukinitvijo agitpropa s stališča vladajoče politike tako področje informiranja postane preveč razpuščeno, kar je narekovalo nove ukrepe in tako so aprila 1954 ustanovili komisijo za tisk pri Socialistični zvezi delovnega ljudstva (SZDL), vodil pa jo je France Perovšek, ki je že prej vodil tudi agitprop. Skratka, po dobrem letu brezvladja oz. bolj zatišja, se je agitprop vrnil, sicer v novih razmerah, novih okvirih in v okviru nove organizacije. In kako podrobno so se tudi potem v okviru SZDL ukvarjali s sredstvi javnega obveščanja, pove primer, ko je na seji komisije za tisk Milan Apih, direktor radia, predlagal tudi obravnavo radia, saj so bili med drugim »v zadregi glede določitve časa oddaj v poletnem času« (Komisija za tisk 1954a). Ker je bila socialistična ikonografija še posebno pomembna, predvsem prazniki in obletnice, so ji politiki tudi namenjali posebno skrb. Tako je npr. pred prvomajskimi prazniki Vida Tomšič sporočila določene, nove usmeritve o načinu praznovanja (Komisija za tisk 1955). Tako naj bi dotlej npr. praznovanja z vojaškimi paradami imela predvsem zunanjepolitični značaj, po novem pa je bilo treba po republikah organizirati povorke delovnih ljudi in mladih, hkrati pa zagotoviti, da bo to »praznik delovnega človeka, naj se zabavajo, gredo na izlete«. Sklenili so tudi, da

> *preko našega tiska že prej resno sprovedemo mobilizacijo in sicer ne v obliki kampanje, češ da morajo vsi v povorke, ampak v mobilizacijskem pogledu na ta način, da bo časopisje dobro razložilo pomen praznika in pri tem tudi odgovorilo na vprašanje o prvem maju včeraj in danes, kako se je delavski razred včasih boril za svoje pravice in kako danes vodi in usmerja vsa doga-*

janja pri nas in kako je v tem pogledu drugod. … Skrbno bo treba pripraviti tudi radijski program. Še vedno ni pozabljen spodrsljaj predlanskim, ko so bile takoj po vojaški paradi na programu kmečke pesmi, da si moral dobiti vtis, kot da je radio zgolj po sili prenašal parado. … Primerno bi bilo, da bi bil radijski reporter proslave v Ljubljani aktivist in ne kdo od sedanjih reporterjev. V ta namen se bodo v radiu dogovorili s tovarišem Dragom Seligerjem. (ibid.)[3]

Radio je bil vseskozi trn v peti politike, ni ga bilo mogoče nadzirati kot časnike, čeprav naj bi se z novim direktorjem, Milanom Apihom, »temeljito izboljšala sama politična atmosfera« (Komisija za tisk 1954b). Prejšnja leta je moral namreč o radiu večkrat razpravljati agitprop in celo politbiro, »a se še vedno dogaja, da radio objavi Hajduka Stanka in Miklovo Zalo ravno v času, ko je Tito v Turčiji, pa ju ni ne prej ne kasneje« (ibid.). Perovšek je takšna dejanja ocenil, kot »da nas tu skušajo nekateri politično negativni tipi zafrkavati, kar jim na radiu tudi večkrat uspe. Ali je Vasja Ocvirk nosilec tega, ne vem, vendar pa ti ljudje preko njega in preko ostalih v kulturnem oddelku to realizirajo« (ibid.). Tako je Apih povedal, da »bi se sila radi znebili nekaterih ljudi, a nam ne uspe. Tako npr. Štefke Savnikove, katere nočejo nikjer sprejeti, nadalje Šukljetove, ki s Tomcem in prof. Pirnatom sploh več ne govori. … O naši težnji k poljudnosti je izjavila, da gremo v vulgarnost in da bomo oddajali za kmete. Ne moremo pa ji odpovedati z motivacijo, da politično ne odgovarja« (ibid.). Tudi kadrovske zadeve, kdo in kje bo delal, ostajajo domena politike. Tako so sredi petdesetih let 20. stoletja razmišljali, da bi na radio prestavili Dušana Fortiča z mariborskega agitpropa, a za direktorja radia in kasneje Radia in televizije imenujejo Franceta Perovška.

Radijska 'samovolja' se je nadaljevala tudi po oktobru 1954, ko so ustanovili upravne odbore, ki naj bi v medijih zagotavljali družbeni vpliv, pogosto pa so jih novinarji razumeli v praksi kot politični nadzor (Gabrič 1995, 20–23). Leta 1955 so bile v upravnem odboru radia (razmerje med zunanjimi člani in kolektivom je bilo 10:5) velike razprave o svobodi novinarskega dela. Politični krogi so zavrnili te razprave, ugotavljali so, da je »marsikateri novinar vodil ne samostojno, ampak samovoljno politiko … , da mora imeti vsaka redakcija neki osnovni idejnopolitični koncept, ki predstavlja izhodišče za njihovo delo« (ibid.). Nadzor nad tem, kaj radio oddaja, so imeli uredniki, pisalo in oddajalo se je dokaj nadzorovano in usmerjeno tako o zunanji politiki kot o domačem dogajanju; o dogodkih, kot je bila stavka v Trbovljah leta 1958, se npr. ni pisalo. Takratni direktor RTV Ljubljana France Perovšek trdi, da je bilo kar precej težav ob trboveljski stavki, saj je politika radiu očitala, da je s svojimi satiričnimi oddajami stavko spodbudil (Perovšek 2006).

Nadzor nad mediji, zlasti nad radiem in televizijo ostaja tudi po letu 1990 v rokah programskih, nadzornih svetov, ki jih imenuje državni zbor oz. vlada, ki potem določijo vodstveno strukturo. Vsaka oblast tako skuša obvladati medije, vprašanje je le, kako daleč nadzor in vmešavanje segata. Tako novinarska profesionalnost tudi v razmerah parlamentarne demokracije ostaja domena posameznikovega dostojanstva, spretnosti in njegovih značajnih značilnosti in navsezadnje demokratične tradicije in demokratične in kulturne ravni, ki jo neka nacija zmore doseči.

Krožki BBC

Jugoslovanski socializem so ohranjali in branili na različne načine. Eden od načinov je bilo omejevanje tujih informacij. Še zlasti pa so o problematiki tuje

propagande razpravljali sredi petdesetih let 20. stoletja, ko je država normalizirala odnose s Sovjetsko zvezo. V zvezni ideološki komisiji SZDL so ugotavljali, da je predvsem angleška, ameriška in francoska propaganda vedno močnejša in se ob normalizaciji odnosov s Sovjetsko zvezo lahko zgodi, da bodo vzhodne države zahtevale enak način obravnavanja, kot je povedal Boriz Ziherl (SZDLS 1955). Zahodna veleposlaništva in konzulati so namreč organizirali čitalnice tuje literature in tujega tiska, predvsem v Beogradu in Zagrebu, medtem ko jim v Ljubljani to še ni uspelo. Povezovali so se z redakcijami časopisov, novinarji, raznimi institucijami in jim brezplačno dostavljali literaturo in filme. Za novinarske hiše so pripravljali celo biltene, iz njih so časniki v rubrikah Zanimivosti iz sveta objavljali na zadnjih straneh občasno notice. Pošiljali so literaturo o volitvah v Ameriki, razprave o vlogi tiska, radia in televizije v politiki, o učinkovitosti večstrankarskega sistema. Britanski svet je organiziral klube poslušalcev, ki so poslušali radio BBC in se tako učili angleščine. Krožki so pisali na BBC, radio je pisma objavljal, a omenjal le številko krožka, ki je poslal pismo. Žrebali so med najbolj zvestimi poslušalci in izžrebani je dobil štipendijo ali pa možnost bivanja v Angliji za določen čas. Politični krogi so to označili kot nekako dobro »organizirano špijonsko mrežo« (ibid.).

Propagiranje zahodnega načina življenja, ki spodkopava jugoslovansko delavsko upravljanje in je hrana raznim malomeščanskim elementom, so imenovali »diverzantsko subverzivno dejavnost, kar vse poziva k restavraciji kapitalizma pri nas« (ibid.). Domačim sredstvom javnega obveščanja so očitali, da so zašli v neko idejno lakajstvo pred zahodom, še najpogosteje pri filmskih kritikah in raznih umetniških razstavah. Ugotavljali so, da se uredniki kulturnih rubrik bojijo, da bi izpadli primitivni, če bi kritizirali tuje razstave, za katere bi se »morala inteligenca sramovati, da se ljudje navdušujejo nad njimi« (ibid.).

Iz zapisnikov sej na SZDLS pa je razvidno, da do takšnih in podobnih vprašanj vendarle niso imeli vsi slovenski politični in oblastni organi enakega stališča, da se je znotrajpartijski pluralizem širil in da je vse pogosteje prihajalo do različnih stališč med političnimi in oblastnimi organi. Republiškemu svetu za kulturo (ministrstvu) so na komisijah SZDL očitali, da določenim ljudem daje dovoljenje za odhod v tujino, npr. učiteljem angleščine, ki organizirajo krožke BBC. Ugotavljali so, da so profesorji angleščine, ki so organizirali krožke BBC, simpatizerji zahoda in »sigurno tudi povezani agenti« (ibid.).

Leta 1954 so v okviru SZDLS ustanovili podkomisijo, ki naj bi spremljala vso tujo propagando in sproti obveščala obe komisiji (za tisk in ideološko komisijo). Tujo literaturo, tisk na Slovenskem je podrobno spremljala tudi državna varnost (leta 1954 je bilo v Sloveniji 10.949 naročnikov tujega časopisja) in o tem redno obveščala politiko. Eno od rešitev so videli v tem, da ustanovijo nekakšen marksistični inštitut, kjer bi bila redna predavanja za kontinuirano in sistematično poglabljanje marksistične ideologije. Verjeli so, da je to način, ki omogoča ljudi odvrniti od zahodne propagande; če bodo razumeli sistem, bodo ugotovili, da je to pravo in jih zahodna propaganda ne more zavesti (ibid.). Za novinarje bi bil najboljši kakšen večerni tečaj, da jih ne bi preveč odtrgali od njihovega rednega dela (ibid.), radio pa bi lahko reagiral na krožke BBC in sam organiziral kaj bolj primernega (ibid.).[4] Redakcije in druge ustanove so sicer dobile navodilo, da tujo literaturo vračajo, če gre za »čisto očiten propagandni material« (ibid.), kar neposredno prepovedati pa vsega tega niso upali, saj je bila Jugoslavija odvisna od zahodne pomoči in je

na neki način hotela ustvarjati videz odprtosti in demokratičnosti. Tako so iskali možnosti, kako sami ustanavljati čitalnice, predvajati filme in organizirati tečaje tujih jezikov.

Dostop do tujega tiska in literature so omejevali, da ljudje ne bi sprejemali sovražne propagande, omejevali so potovanja v tujino in točno določali tudi dopisniško mrežo. O njej so odločali v Beogradu, predvsem pa je dopisnike v tujini dolgo časa lahko imel samo Tanjug kot zvezna tiskovna agencija. Širili so prepričanje, da se tujina bori proti Jugoslaviji in njenim dosežkom. Stalne dopisnike v tujini je imel samo Slovenski poročevalec, in sicer v Italiji, Avstriji in Franciji, iz drugih delov Jugoslavije pa je za slovenska sredstva javnega obveščanja proti koncu petdesetih let 20. stoletja poročalo osem dopisnikov, štirje iz Beograda, trije iz Sarajeva in eden iz Skopja. Za zunanjo politiko je bil tudi naprej zadolžen Tanjug, jugoslovanska tiskovna agencija, kar je zagotavljalo nadzor nad novicami, ki so prihajale iz tujine. Z ustreznimi zveznimi službami in zunanjim ministrstvom so bili na temo jugoslovanske zunanje politike in kako o njej pisati, tudi redni tedenski sestanki.

Radio ustanovi televizijo

Radio je zelo pomembno vlogo odigral pri nastajanju slovenske televizije, na tehničnem in programskem področju, vse od prvih resnejših poskusov leta 1953 in še vsaj do leta 1962. Praviloma so vse televizije, tudi v Evropi, nastale znotraj že obstoječih medijskih komunikacijskih razmerij – znotraj delujočih radiev. Najbrž je tudi to razlog, da slovenska televizija v okviru državne, zunajkomunikacijske izkušnje ni mogla zaživeti, čeprav so bili prvi poskusi zunaj radia.

Leta 1947 oz. uradno leta 1948 je v okviru ljubljanskega Inštituta za elektrozveze (IZE) začel delovati laboratorij za razvoj televizije, v katerem so sprva sodelovali tudi nemški vojni ujetniki, strokovnjaki za področje telekomunikacij. Pomembnejšo vlogo je inštitut odigral pod vodstvom inženirja Albina Wedama. Skušali so razviti televizijo z domačo tehnologijo, kar pa se je izkazalo za nemogoče. Organizirali so prvo demonstracijo televizije leta 1953 na Taboru v Ljubljani in povabili nanjo tudi radijske sodelavce, predvsem programske. Tudi vse kasnejše demonstracije televizije, vse do rednega oddajanja leta 1958, so se odvijale v sodelovanju inštituta in radia, ob precejšnji tehnični pomoči hrvaške televizije. Vendar pa je inštitut tudi zaradi pretiranega poudarjanja domače tehnologije, ki je slabo delovala, izgubljal pomen.

Boris Grabnar, sodelavec radia in televizije, trdi, da pri prvih začetkih televizije Radio Ljubljana uradno ni sodeloval, ni bil pobudnik. Sodeloval je na prošnjo IZE, a bolj mimogrede. Televizija se je radiu prikazovala kot črn oblak (Grabnar 1972), vse leto 1956 je v okviru radia uradno ni nihče obravnaval. Ko je radijski svet po zelo dolgih razpravah sprejel pravila zavoda, televizije še ne omenjajo. Prvič je uradno na dnevni red radijskega sveta prišla 11. februarja 1957, ko so ugotovili neustreznost pravkar sprejetih pravil in skoraj eno leto so pripravljali nova, ki so upoštevala tudi televizijo, sprejeli pa so jih 23. decembra 1957, ko so tudi zavod preimenovali v radiotelevizijo. Februarja 1957 pa so že tudi ustanovili TV službo Radia Ljubljana, ki naj bi televizijo uvedla v program radia. Prvič so v radijskem proračunu upoštevali tudi televizijo junija 1958. Vendar pa Radio Ljubljana septembra 1957 predloži jugoslovanski vladi prvi elaborat o razvoju televizije v Sloveniji

(MZ (Muzejska zbirka) RTVS 1958). Časniki so napovedali začetek rednega oddajanja TVL, da z 11. oktobrom »uvaja Radio Ljubljana vsakih 14 dni javni sobotni zabavno-glasbeni večer z naslovom: Radio Televizija Ljubljana za konec tedna. Te javne radijske oddaje bodo vsakikrat v veliki Filharmonični dvorani v Ljubljani in jih bo vsakokrat prenašala tudi ljubljanska televizija« (Ljudska pravica 1958).

Televizija, ki je bila torej sprva TV služba Radia Ljubljana, je bila za radijske delavce črn oblak, najprej zaradi finančnih razlogov, saj so jo sofinancirali iz radijske naročnine, ki je bila 50 dinarjev in so z njo komaj pokrivali stroške radia, financiranje televizije pa je ostalo nedorečeno kar nekaj let. Po drugi strani pa so radijci s televizijo dobili dodatno nalogo – obvezno sodelovanje na televiziji, kar pa ni bilo tako preprosto, saj je televizija zahtevala drugačne spretnosti in imela dokaj zapleteno tehnologijo. Še do sredine sedemdesetih let 20. stoletja je televizija težko pridobivala kadre, saj za delo na televiziji ni bilo posebnega navdušenja.

Poleg tega televizija ni imela svojih izvirnih oddaj, ampak je dolgo časa predvajala radijske, npr. Spoznavajmo svet in domovino in tudi slovenska popevka na primer, ki jo je TV Ljubljana prvič prenašala z Bleda leta 1962, je bila radijska oddaja.

Televizija je nastajala v radijski hiši in zavzemala tudi vedno več prostora v radijskem domu. Okoli leta 1963 se potem televizija loči od radia, dobi svoj programski kolegij, na Kolodvorsko ulico pa se izseli iz radijske hiše sredi sedemdesetih let 20. stoletja, dokončno pa šele v sezoni 1978/79.

Slovensko le štiri ure dnevno?

Ob vedno večji gospodarski krizi v Jugoslaviji in po tem, ko se je pokazalo, da socializem ne bo rešil vseh težav, se je vedno bolj obujala že predvojna ideja o skupnem jugoslovanskem narodu, o enotni kulturi, enotnih informacijah in o skupnih šolskih jedrih. V takšnih razmerah je Radio Ljubljana konec petdesetih let 20. stoletja bojeval močno bitko z Beogradom, z jugoslovansko radiotelevizijo (JRT). V njej so bili predstavniki vseh nacionalnih radiev in kasneje tudi televizij in v okviru te organizacije so se mednacionalni odnosi v jugoslovanski skupnosti odražali bolj in prej kot v politiki. Združenje JRT, predvsem srbski predstavniki, so skušali dotlej samostojne nacionalne radijske postaje v bistvu ukiniti in uvesti enoten jugoslovanski radijski program v srbohrvaškem jeziku in nacionalne programe omejiti le na štiri ure dnevno. Radio Ljubljana bi tako imel slovenskega, t. i. lokalnega programa le štiri ure dnevno, sicer bi ostali program prevzemal od srbskega oz. jugoslovanskega radia, ki ga je JRT prav tako ustanovila v okviru Radia Beograd. Direktor RTV Ljubljana France Perovšek zatrjuje, da je šlo za načrtne pritiske od jeseni leta 1956 do leta 1959 in da so se srbski predstavniki pri propagiranju te ideje sklicevali na najvišje jugoslovanske politične in državne osebnosti. Prepričan je, da o tem sicer uradnih dogovorov zagotovo ni bilo, da pa je šlo za zaroto (Perovšek v Pohar 1993, 13–20). In nadalje, da je v jugoslovanskem političnem vrhu okoli skupnega radijskega in tudi televizijskega programa potekala tiha vojna (Perovšek 2006). Razprave, povezane z oblikovanjem t. i. jugoslovanskega naroda, pa so trajale še kar nekaj let, a se je z naraščajočo gospodarsko krizo vedno bolj potrjevalo, da centralizem in socializem sama po sebi nista prinesla uspeha. Prihajal je čas intelektualnega nemira, pritiskov z vzhoda in zahoda in ko so leta 1963 spremenili ustavo in nad partijo, vsaj verbalno, dvignili delavski razred, centralisti le niso mogli zmagati.

Vloga tiska pa se z novo ustavo ni bistveno spremenila: »Tisk izhaja vedno in povsod iz stališča interesov socializma, je ogledalo različnih pogledov in stališč ter borbe mnenj o konkretnih vprašanjih socialistične prakse« (Babič 1958). Vendar pa so leta 1963 v ustavi dali državljanom vsaj formalno pravico do objavljanja svojega mnenja v množičnih občilih.

Šestdeseta leta 20. stoletja pa vendarle pomenijo konec obdobja monolitnosti. Jugoslavija se je od strogega centralizma in dokajšnje izoliranosti začela postopoma odpirati, tisk se je množil in število novinarjev je naraslo že na tri tisoč (Komisija za tisk 1960). Poleg tega se je ob naraščanju časnikov in revij z zabavnimi vsebinami začel širiti tudi manj strog in ne več toliko socrealistični način pisanja, kar je sicer povzročilo očitke, da v sredstva javnega obveščanja plasirajo in vnašajo malomeščansko in prozahodno orientacijo, a novih trendov ni bilo več mogoče zaustaviti. Na otoplitev političnih razmer v Jugoslaviji je vplivala tudi sicer nenamerna spodbuda množičnega, svetovnega pohoda medijev, medijska okupacija sveta, ki je v teh letih začenjala svojo zmagovito pot in vedno bolj trgala še tako trdne komunikacijske in tudi druge spone v Evropi in tudi v Jugoslaviji. Jugoslavija je bila sicer informacijsko zaprta, uvoz tujega tiska je bil vseskozi prepovedan oz. skrajno omejen. Radio in televizija sta meje podirala. Študentske demonstracije v Evropi so tako leta 1968 k protestom vzpodbudile študente v Beogradu in potem leta 1970 tudi v Ljubljani. Slovenski tisk, radio in televizija so o tem poročali malo in previdno. Vendarle pa mediji konec šestdesetih let 20. stoletja stopajo v korak z napredno, liberalno politiko v domala vseh jugoslovanskih republikah in tudi v Sloveniji, postanejo akter in sredstvo v najmočnejših političnih bitkah v Jugoslaviji po drugi svetovni vojni.

Začetek šestdesetih let 20. stoletja je bil čas radia. Radijski prvi program je oddajal od petih zjutraj do polnoči, drugi radijski program pa zvečer, od sedmih do desetih. Radiu so namenili še več pozornosti, češ da je treba najti bolj privlačne oblike posredovanja govornih in glasbenih oddaj. Tako so si na radiu leta 1962 zadali nalogo dvigniti kakovost programa. V jutranji radijski program so uvedli voditelje, nasvete, popevke, več zabavne glasbe. Težave so imeli z drugim radijskim programom, saj ni bil dovolj poslušan, četudi so vključevali več sodobne glasbe in tečaje tujih jezikov. Predlagali so razširitev repertoarja zabavne glasbe (Zorn 1960). Leta 1963 je imel Radio Ljubljana tudi že redne dopisnike v Celju, Mariboru, Murski Soboti, Novem mestu, Novi Gorici, na Jesenicah in dva v Beogradu, skupaj z Delom pa dopisnike v Trstu, Moskvi in Londonu.

Anketa Inštituta za sociologijo iz leta 1962 (Stupan 1962) je pokazala, da so radijska poročila s 83 odstotki najbolj poslušana oddaja. Radijski dnevnik je imel 67 odstotkov poslušalcev, kulturne oddaje okoli 13 odstotkov. Ugotovili so, da kar 45 odstotkov Slovencev dobiva informacije prek radia, 28 odstotkov pa prek časopisov in revij. Radio je npr. poslušalo 78 odstotkov Slovencev, starih nad 14 let, dnevnike pa je bralo 40 odstotkov Slovencev. Tanjugova poročila so z informacijami še vedno zelo zamujala, v čemer so videli pomemben razlog, da je v Sloveniji 60 odstotkov radijskih poslušalcev poslušalo Radio Celovec in Radio Trst, 18 odstotkov pa Glas Amerike.

Naročniki so leta 1961, ko je Slovenija uvedla tudi televizijsko naročnino, plačevali vsak radijski sprejemnik (300 din oz. pol dolarja, za vsakega nadaljnjega pa še 100 din), TV naročnina je bila tisoč dinarjev, povprečna plača je bila 37.180

dinarjev. Po letu 1965 pa so republiške institucije lahko same določale višino radijske in televizijske naročnine (Sekretariat SZDLS 1965). Takrat je v Sloveniji prišel en radijski sprejemnik na tri prebivalce in en televizijski na enajst ljudi, v ZDA je bil že leta 1964 en radijski sprejemnik na enega prebivalca, torej so imeli 192 milijonov radijskih sprejemnikov (Virnik 1969).

Politika raziskuje razmere na RTV Ljubljana

Če je po letu 1945 politika o tisku in radiu razpravljala na svojih sejah, so se razmere na RTV Ljubljana na začetku šestdesetih let 20. stoletja tako zaostrile, da je CK ZKS leta 1962 ustanovila komisijo, ki so jo sestavljali Marko Bulc, Milan Fabjančič in Niko Lukež (Organizacijsko politični sekretariat CK ZKS 1963), da bi proučila razmere na RTV Ljubljana. Iz gradiva je sicer mogoče razbrati, da bolj zaradi razmer na televiziji kot na radiu, a po opravljeni reviziji so odstavili celotno vodstvo RTV Ljubljana, tako je generalni direktor postal Boris Mikoš, direktor televizije Dušan Fortič, direktor radia pa Milan Merčun.

Precejšnje povečanje programa, uvajanje samoupravljanja, prepričanje, da postajajo delavci enakopravni z vodstvom, poskusi, da bi partijski sekretarji na račun samoupravljanja povečali moč nad vodstvom in dokaj omahljivo vodstvo – vse to je povzročilo pravo anarhijo. Močna notranja nasprotja so se začela že leta 1961 in odnosi so se tako zaostrili, da je prihajalo celo do medsebojnih obračunavanj med sodelavci. Tako so delavci vodstvu RTV med drugim očitali, da ni sposobno voditi učinkovite kadrovske politike. Komisija pa je ugotovila, da tudi na radiu ZK ni odigrala svoje vloge, v izvedbenem oddelku je bilo med 47 člani kolektiva »vsega sedem članov ZK. V petdesetčlanskem simfoničnem orkestru sta samo dva člana ZK, kar pa ni specifičen problem za RTV« (ibid.). Po eni strani je tako tudi komisija CK ZK ugotovila, da vodstvo RTV ne obvladuje razmer, po drugi strani pa, da tudi to ne gre, da je partijski sekretar verjel, da mora prevzeti vajeti in urejati stvari. Poleg tega so na radiu in na televiziji razkrili zelo slabo delovno disciplino in slab odnos do lastnine in opozorili, da se govori tudi o birokratskem cenzuriranju programa.

V poročilo CK ZKS (Radio 1963) je komisija sicer jasno zapisala, da je z radijskim programom in razmerami na radiu razmeroma zadovoljna, saj je radio imel »v celoti vzeto dobro zgrajen programski koncept« in »organizacijsko ustaljen sistem dela, ki se stalno razvija s ciljem doseči večjo kvaliteto in točnost oddaj« (ibid.), vendar pa so ugotovili, da približno enak obseg programa kot v Beogradu dela v Ljubljani bistveno manj ljudi. V kulturno-politični in informativni redakciji v Ljubljani je bilo na primer zaposlenih 49 ljudi, v Beogradu za isto delo 175, v Zagrebu pa 150, in navkljub temu, »v tem sistemu ni lagodnosti, tudi spodrsljaji so redki«. Poročila, radijski dnevnik in radijske igre so pohvalili, kot vsebinsko nezadovoljive pa so označili glasbene oddaje, problematičen je bil zlasti zabavni del in nesprejemljivo glasbeno razmerje, saj je bilo kar 72 odstotkov tuje glasbe, »od tega 6110 minut iz ZDA!« Glasbene in zabavne oddaje so delali »politični ljudje in z idejno neizkristaliziranimi kriteriji«. Veliko težav pa je radijskim delavcem povzročalo društvo dramskih umetnikov: »To društvo je nastopalo kot ceh za zvišanje honorarjev svojih članov. Njihova zahteva je bila, da mora prejeti vsak igralec za najmanjšo vlogo v radijski igri najmanj 20 tisoč dinarjev« (ibid.). Tako so morali iskali rešitve zunaj dramskega društva.

Iz gradiva CK ZKS je mogoče razbrati še, da so se na radiu veliko ukvarjali z zahtevnostjo programa. Izhodišče programske politike je bilo, da ni dovolj »zadovoljevati le obstoječi okus skupin poslušalcev, ampak poslušalce tudi dvigati na višji nivo, jih razvijati, širiti in ostriti njihov estetski okus«, to pa je najlaže doseči na tak način, da »nudijo poslušalcem tak program, katerega del bo zadovoljeval njihov obstoječi okus, del pa jih bo navajal na poslušanje zahtevnejših oddaj« (ibid.).

Komisija je ugodno ocenila sodelovanje med jugoslovanskimi radijskimi postajami, češ da imajo skupne dopisnike v tujini, skupne programske akcije in da si zgledno izmenjujejo gradivo »posameznih pomembnih oddaj«. Precej drugačni pa so bili odnosi med radiem in televizijo, zapisali so, da so odnosi slabi, da se na obeh straneh pritožujejo, da so zapostavljeni in da ni dovolj pripravljenosti za sodelovanje. Komisija CK ZKS je ugotavljala, da bi morali »zaljubljenost in zaverovanost v sebe nadomestiti z organskim sodelovanjem« (ibid.).

Zamenjava vodstva radia in televizije ni zaustavila razvoja obeh medijev, prav nasprotno, radio in televizija sta prav v šestdesetih letih 20. stoletja na Slovenskem doživljala največji razcvet in radio je bil vsaj do sedemdesetih let 20. stoletja najvplivnejši medij v Sloveniji. Leta 1969 je npr. radio imel že tri programe, prvi program so imenovali univerzalni nacionalni program vseh zvrsti govornih in glasbenih oddaj. Drugi program je bil lahkotnejši, v njem so prevladovale vse zvrsti zabavne glasbe in kratke informativne in druge oddaje, uveljavljale so se npr. že glasbene lestvice. Tretji program pa je bil namenjen zahtevnejšim resnim glasbenim in govornim oddajam. Leta 1967 pa se je zgodilo prvič, da je število televizijskih sprejemnikov bolj naraslo kot število radijskih.

Radio vključi v program poslušalce

Sredstva javnega obveščanja so bila v času t. i. liberalizma, zadnjega poskusa pred letom 1990, da se demokratizira jugoslovanska skupnost, ena od osrednjih točk boja za prevlado med liberalno strujo in njenimi nasprotniki v ZK. Radio je v tej bitki odigral posebno pomembno vlogo, a skupaj z drugimi mediji in predsednikom slovenske vlade Stanetom Kavčičem tudi izgubil. Po njegovi odstavitvi leta 1972 so potem na RTV Ljubljana leta 1973, ko je na mesto generalnega direktorja prišel Janez Vipotnik, zamenjali vsaj 15 urednikov. Vendar pa je liberalizem pustil močan pečat tudi na področju radia. Decentralizacija države, prenos pristojnosti na republike, uvedba delegatskega sistema, torej vključitve večine prebivalstva v politične razprave, je kljub t. i. svinčenim sedemdesetim letom 20. stoletja, ko politika skuša čim bolj disciplinirati medije, povzročila precejšnjo sprostitev radijskega programa. V sezoni 1971/72 so namreč z uvedbo voditeljev skušali modernizirati radijski program, v program so se začeli neposredno vključevati novinarji na terenu, postopoma pa tudi poslušalci.

Leta 1972 so uvedli program Val 202, kar je pomenilo veliko sprostitev programa in programsko približevanje poslušalcem. Poskusno oddajo so posneli sicer že 29. novembra 1971, a je do rednega začetka preteklo še pol leta. Sprva so uvedli ob petkih, sobotah in nedeljah »oddaje na Valu 202« (J. H. 1972). Radio je s tem stopil v korak z evropskimi trendi, skušal je modernizirati program, uvedel voditeljske oddaje in v živo vključil sprva prek telefona v program novinarje, postopoma pa tudi poslušalce (Zorn 1971). Predvideli so bolj sproščen program, ki ga bo »vodil in krojil vsak dan drug oblikovalec, ki bo ob prijetni glasbi zanimivo kramljal s

poslušalci o rečeh, ki bi jih utegnile zanimati« (M. R. 1972). Z Valom 202 so uvedli bolj lahkoten pristop k temam. Precejšnja novost so bile pogostejše informativne oddaje, dopoldne so uvedli desetminutna poročila, »ki jih bodo brali novinarji in ne napovedovalci« (ibid.), sicer pa so ob vsaki polovični uri uvedli še novice.

Val 202 so uvedli v času, ko je bil odgovorni urednik Vojko Novak, urednik 2. in 3. programa Marjan Krišelj, urednica Vala 202 je bila vse do leta 1979, ko odide na televizijo, Julka Vahen. Val 202 pa je takrat prevzel Dare Milič, ki je vanj vključil več športnega programa.

Val 202 je radiu prinesel večjo odprtost in sproščenost, v bistvu je Radio Ljubljana že leta 1972 uvedel format t. i. infontaimenta, o katerem se je vsaj v Sloveniji več govorilo v 90-ih letih 20. stoletja, ko je resne vsebine začel posredovati na bolj sproščen, celo duhovit način.

Pravi kontaktni program, ko so v program vključili tudi poslušalce, so uvedli leta 1974 v oddaji Vi sprašujete, strokovnjak odgovarja. Vsebino so uravnavali dolga leta z zanko, t. i. šlingo z enajst sekundnim zamikom.[5] Leta 1976 je Vahnova uvedla eno najbolj odmevnih oddaj Kje pa vas čevelj žuli in z njo radio še bolj približala poslušalcem, saj jim je pomagala razreševati težave.

Posebna prelomnica je tudi uvedba satirične oddaje Moped šov na Valu 202 leta 1978, avtorja Toneta Fornezzija - Tofa, ki je bila na sporedu kar dve desetletji in ob Radiu ga ga Saša Hribarja (na sporedu od aprila 1990) velja za najodmevnejšo satirično radijsko oddajo. Fornezzi je uvedel aktualno politično satiro, oblast pa jo je ob močni podpori urednikov (Vahnove in kasneje Miliča) dovoljevala tudi v smislu primernega ventila za ljudi (Černela 2006). Moped šov so ukinili leta 2000.

Zanimivo je, da so navkljub vedno večjemu uveljavljanju televizije celo v srednjeročnem razvojnem planu RTV do leta 1980 predvideli veliko ekspanzijo radia, povečan obseg drugega in tretjega radijskega programa, uvedbo kombiniranega četrtega programa skupaj z lokalnimi postajami, uvedbo nočnega radijskega programa, povečanje slišnosti in usposobitev za izrazito povečan delež živega radijskega programa. Poudarili so, da sta radio in televizija, ki »se dosledno vključujeta v samoupravni socialistični družbeni sistem, pomemben sestavni del tega sistema« (MZ RTVS 1976). V Sloveniji so sicer že delovale številne lokalne radijske postaje, pod okriljem RTV Ljubljana in občinskih skupščin: Murska Sobota, Ormož, Ptuj, Šmarje pri Jelšah, Celje, Brežice, Sevnica, Slovenj Gradec, Radlje, Jesenice, Tržič, Cerkno, Radio Študent. Zavod RTV je vzdrževal in pokril stroške obratovanja oddajnikov za te postaje, dal brezplačno na razpolago glasbeni program in pokril stroške dveh programskih delavcev na vsaki lokalni postaji in nudil tudi potrebne programske in tehnične storitve (Tiskovni svet SZDLS 1973).

Obseg programa so sicer vsako leto nekoliko povečali in skušali čim bolj profilirati vse tri programe in prvi program tako namenili informativno-političnim formatom. Uveljavili so načelo, da imajo na prvem programu vsako polno uro informativno oddajo, na drugem ob polovični uri. Postopoma so začeli uvajati voditeljski način oblikovanja glavnih dnevno-informativnih oddaj. Odločili so se tudi za nekoliko bolj odprto shemo, »za uveljavljanje načela gibljivosti programa« (SZDLS 1978).

Za drugi program pa so si zadali nalogo, da bodo izboljšali dinamiko programa, izboljšali programsko razmerje med govorom in glasbo v korist glasbe. Vendar so voditeljsko sproščenost težko uveljavljali, saj so poslušalci, včasih pa tudi politika,

prek poslušalcev in javnih razprav o radijskih programih radiu sporočali, da mora biti »program radia v celoti zasnovan na resnosti, pa čeprav gre za manj resne oddaje« (SZDL Novo mesto 1978). Tako je katera radijska oddaja »neprimerna, neresna, v celoti improvizirana, neduhovita in brez vsebine in bi bila kvečjemu primerna za lokalno oddajo« (ibid.). Pogosto so se spotikali ob jezik, predvsem pri športnih prenosih, kritični so bili do žalostnih humorističnih oddaj in do »prozahodno obarvanih EPP oddaj in popevk« (ibid.).

Na treh osrednjih radijskih programih, prvem, drugem in tretjem, na koprskem in mariborskem so po letu 1980 dnevno oddajali 73 ur programa (SZDLS 1980).

Radio korak naprej

Po letu 1981, po smrti Tita, ko je Jugoslavija vedno bolj pokala po šivih, je Radio Ljubljana skušal loviti korak z Mladino in Radiem Študent, ki sta bila glavna akterja v vedno ostrejši medijski vojni v Jugoslaviji. Radio je vedno pogosteje omogočal poslušalcem, da so bili tam, kjer so se dogajale pomembne stvari: ko so delavci stavkali, ko se je zahtevalo ukinitev smrtne kazni, ukinitev sankcioniranja verbalnih deliktov, odpiranje t. i. tabuiziranih, prepovedanih tem, bolj pregledno trošenje sredstev za manj razvite v Jugoslaviji, ko se je zahtevalo, da jugoslovanska vojska deli usodo vedno hujše gospodarske krize, visoke inflacije, vedno nižjega standarda in vse pogostejših omejitev in pomanjkanja osnovnih življenjskih potrebščin.

Navkljub vsakodnevnemu negodovanju slovenske politike nad mediji je predsednik skupščine RTV Ljubljana Jože Smole leta 1982 ocenil, da je dosežen »velik napredek glede poročanja« (SZDLS 1982). Težavo pa je videl v tem, da je poročanje še vedno preveč vezano na delo forumov in da premalo zajema resnično življenje. O dogajanju v Jugoslaviji se premalo piše in govori. Okrogle mize, žive oddaje tako na televiziji kot na radiu so bile za Smoleta precejšen napredek in tudi Studio ob 17-ih na Radiu Ljubljana, saj široko obravnavajo družbeno problematiko, a bi »tu morali doseči večjo širino pri udeležbi v takšnih oddajah« (ibbid.). Smole je bil prepričan, da bi te oddaje morale biti še bolj polemične »in bi morale s polemično ustvarjalnim tonom prispevati k razreševanju odprtih problemov« (ibid.).

Različnost mnenj, ki jo je politika sicer začela promovirati po uvedbi delegatskega sistema sredi sedemdesetih let 20. stoletja, so poimenovali pluralizem samoupravnih interesov. Tako se je razprava v političnih organih razširila, ni bila več enozvočna, ampak izrazito pluralistična in radio je to različnost vedno pogosteje vključeval v program. To je bil čas, ko ni bilo več ene same avtoritete, ko so politiki na republiški ravni hoteli sami odločati o domačih zadevah in so pogosto nasprotovali zveznim administrativnim prijemom, pri tem pa po potrebi uporabljali/izrabljali tudi medije. Tako se je tudi v javnih razpravah o radijskem in televizijskem programu javno vedno bolj spodbujalo medijsko razpravo o dotlej prepovedanih temah (npr. tudi mednacionalnih odnosih, jugoslovanski armadi, verbalnih deliktih …), a vselej so priporočili tudi več političnega občutka. Razpravljavci so na primer zahtevali, da se nacionalni ponos oz. domovinsko zavest močneje, a subtilno uvršča v programe. Zahtevali so več prenosov in posnetkov s tiskovnih konferenc o pomembnejših temah, s čimer bi dosegli večjo avtentičnost, kot pa s t. i. surovim poročanjem (SZDLS 1984).

Cerkev je želela biti bolj navzoča v tisku in na radiu in televiziji, nadškof in metropolit Alojzij Šuštar je v sredini osemdesetih let 20. stoletja božič lahko voščil

prek slovenske oddaje v tujih radijskih postajah (Šetinc 1986). 25. decembra 1986 pa je nadškof Šuštar prvič prek radia voščil božič, ko pa je voščil božič še prek televizije, pa je ostro reagirala tudi zvezna, jugoslovanska politika, češ da »je slabo, ker se ne ostaja v verskih okvirih, ampak se gre na politizacijo celotnega primera, kar že ima negativne konotacije v tujem tisku, a lahko ima tudi negativne posledice v naši javnosti« (SZDLS 1987).

Mediji v drugi polovici osemdesetih let 20. stoletja postajajo vse bolj kot nekakšen »barometer aktualnih družbenopolitičnih razmer v družbi« (SZDLS 1986), ugotavljajo politiki. Profesionalni kriteriji pri obveščanju javnosti se vse bolj odrivajo na rob dogajanja, »novinar pa je vedno bolj v funkciji končnega razsodnika – postaja nekakšna pogojno-sistemska družbena vest« (ibid.). To je bil začetek razcveta slovenskega novinarstva v okvirih socializma in postopnega prehajanja v spreminjanje političnega sistema. Radio, ki ni bil deležen kritik mladinskih funkcionarjev kot npr. televizija, ki so ji v osemdesetih letih 20. stoletja očitali konservativnost (Šetinc 1988), je objavljal razprave glavnih akterjev v boju za demokracijo in slovensko državo. Takratni generalni direktor RTV Ljubljana Vlado Janžič je predsedniku CK ZKS pogosto pisal o teh odstopanjih na radiu in tudi televiziji, na primer, da ostajajo izven organiziranega družbenega vpliva celi programski radijski in televizijski sklopi in področja, med njimi je omenil tudi radijski program oddaj v nočnih, sezonskih in jutranjih programih (Janžič 1988). Potožil je, da so na 3. radijskem programu skoraj dve uri prenašali diskusije iz razprave pisateljev o ustavi, da je bilo na radiu okrog Staneta Kavčiča, predsednika slovenske vlade v času liberalizma, toliko oddaj, da jih nihče ne more prešteti,[6] da ima alternativna politika tako na radiu kot na televiziji svoje ljudi, v nekaterih urednikih pa svoje zagovornike in da radio in televizija rabita kadrovske osvežitve in pa tudi novih ljudi.

Odločilno vlogo je Radio Ljubljana, takrat že Radio Slovenija, odigral v osamosvojitveni vojni, njegovi dopisniki so bili na vseh bojiščih, oglašali so se z vseh kriznih območij, poročali o vseh dogodkih.

Po letu 1990 Radio Slovenija dobi močno konkurenco, saj se razmeroma hitro ustanavljajo komercialne radijske postaje (za prvo velja izolski Radio Morje leta 1992), ki vrtijo več glasbe, opuščajo daljše govorne oddaje, jezikovno se približajo pogosto banalnemu vsakdanu, kar je bliže predvsem mladim. Radio Slovenija tudi v zadnjih letih ostaja bolj kot ne konservativen, predvsem v formi, sodobne radiofonske pristope uporablja previdno, postopoma pa, predvsem na drugem programu, prehaja k avtorskemu, bolj osebnemu nagovoru poslušalca in k avtorski interpretaciji besedil in praviloma opušča klasično, hladno spikersko formo. Ohranja in goji razmeroma zborni jezik, z redkim odstopanjem k pogovorni formi v določenih oddajah na Valu 202, ohranja vsebino, ohranja precej govornega programa, čeprav je vsaj na Valu 202 čutiti skrb za bolj enakomerno porazdelitev glasbe in govora. Hkrati v bitki s konkurenco ohranja tudi poslušanost. Po vseh meritvah v zadnjih letih je Val 202 še vedno najbolj poslušan radijski program v Sloveniji, takoj za njim je prvi radijski program. Eden izmed razlogov je tudi v široki pokritosti s signalom, po drugi strani pa zagotovo v pestrosti informacij, vsebin, ki jih na drugih radijskih postajah skorajda ni več in navsezadnje tudi v razmeroma visoki novinarski kredibilnosti. Radio Slovenija v močni konkurenčni bitki ohranja poslušanost, se ne pusti utišati in navsezadnje ohranja in goji tudi kanček svojeglavosti v odnosu do vsakokratne oblasti.

Opombe:

1. Uvodničar *Vestnika* (glasila Prosvetne zveze, ki je bila organizacija Slovenske ljudske stranke in je ustanovila Radio Ljubljana) je imenoval otvoritev radijske postaje »dogodek-mejnik, ki bi ga mogli primerjati samo še s prvo, v slovenski besedi tiskano knjigo« (Zorn 1928). Ob koncu uvodnika tudi pokaže »Kje je tista roka, ki to kolesje vodi, kje je tisti veliki mož, ki je največ svojih fizičnih in umskih sil položil v naprave slovenskega radia,« in nato odgovarja: »Vsi moramo vedeti, da smo imeli za to veliko nalogo lastnega moža, Slovenca, vseučiliškega profesorja, ing. Maria Osano.« Na radiu so otvoritev počastili z govoroma pisatelja F. S. Finžgarja in pesnika O. Župančiča. Finžgar je ob tej priložnosti dejal: »Praznik slovenske besede je danes. Praznik velik, dasi tihosvečan, kakor ga še ni doživela slovenska beseda. Prvič je razpela krila, da poleti iz Ljubljane, iz srca slovenskega naroda, preko gora, čez reke in polja do vseh rojakov po domovini in tujini, do bratov Slovanov in do vseh narodov v Evropi in še dalje …« (Finžgar 1928). Po Finžgarjevem govoru je O. Župančič recitiral del svoje Dume. Sledilo pa je poročilo z velesejma. Osana je posredoval nekaj tehničnih podatkov: »Misel, da bi tudi Ljubljana morala dobiti svojo radijsko oddajno postajo, se je rodila že v radiu klubu v letih 1924–25. Uradno je bila že leta 1923 sprožena misel, da bi se v Ljubljani namesto radiotelegrafske postaje postavila radiofonska postaja, kar se je leta 1926 po naključju tudi v načelu posrečilo, tako da je danes postaja začela obratovati. Za sedanje čase je domžalska postaja 'veleoddajnik', ljubljanski studio pa po velikosti tudi posebnost. V Jugoslaviji smo imeli že leta 1925 radijski pravilnik, Čehi pa so svoj pravilnik sestavili po našem vzorcu« (Osana 1982). Uradna »otvoritev« radia je bila čez dva meseca, 28. oktobra 1928, ko so ob deseti obletnici počastili predvsem pretrganje vezi z Avstro-Ogrsko. Udeležili so se je tudi predstavniki iz tujine, v imenu slovenskega naroda se je za radio zahvalil kraljevi vladi dr. Marko Natlačen. Potem pa je nastopilo okoli osemsto pevcev! PZ je organizirala kar tridnevno slavje.

2. Pred drugo svetovno vojno je morala biti npr. na Radiu Ljubljana posebna soba za državnega cenzorja.

3. Seliger je bil direktor Radia Ljubljana.

4. z razprave Vasje Kogeja, ki je na tej seji tudi pripravil pregled nad slovenskimi razmerami.

5. Šlinga z enajst sekundnim zamikom pomeni, da je poslušalec izgovorjene besede slišal enajst sekund za tem, ko so bile izrečene, tako so imeli uredniki enajst sekund časa, da so neprimerne besede, vsebino izpustili.

6. Izid spominov o odstavljenem predsedniku slovenskega IS sta izdala Janez Janša in Igor Bavčar, dokumente pa jima je posredoval Niko Kavčič.

Literatura:

Babič, Branko. 1958. Govor na občnem zboru DNS. *Novinar,* junij/julij, št. 6–7.

Bezlaj Krevel, Ljudmila. 1998. *Halo, tu radio Ljubljana: Katalog k razstavi Tehniškega muzeja Slovenije ob sedemdeseti obletnici ustanovitve Radia Ljubljana*. Ljubljana: Tehniški muzej Slovenije.

Bizilj, Ljerka. 2007. *Zgodovina TV na Slovenskem od 1957 do 1992*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Broz, Josip Tito. 1955. Čestitka ob desetletnici jugoslovanske novinarske organizacije. *Novinar,* november, št. 7, str. 1.

Černela, Katja. 2006. *Sašo Hribar kot fenomen v slovenskem radijskem prostoru*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Finžgar, Fran Saleški. 1928. Ob otvoritvi Radia Ljubljana. *Slovenec*, 2.9.1928, št. 200, str. 5.

Gabrič, Aleš. 1995. *Socialistična kulturna revolucija: Slovenska kulturna politika 1953–1962*. Ljubljana. Cankarjeva založba.

J. H. 1972. Oddaje na Valu 202. *Delo*, 14. 6. 1972.

Kardelj, Edvard. 1954. Izjava. *Novinar*, junij, št. 2, str. 4.

Kranjec, Miško. 1954. Izjava. *Novinar*, marec, št. 1.

Ljudska pravica. 1958. RTV za konec tedna. *Ljudska pravica*, 3. 10. 1958.

M. R. 1972. Celodnevni zabavni 'Val 202'. *Ljubljanski dnevnik*, 6.6.1972.

Osana, Marij. 1928. Ob otvoritvi Radia Ljubljana. *Slovenec*, 2.9.1928, št. 200, str. 5.

Perovšek, France. 2006. *Pogovor s Francetom Perovškom o zgodovini radia in televizije v drugi polovici 20. stoletja*. Pogovarjala se je: Ljerka Bizilj, 16. 3. 2006.

Pohar, Lado. 1993. *Televizija prihaja: Spominski zbornik o začetkih televizije na Slovenskem*. Ljubljana: RTVS.

Radio Slovenija. 1951. Najbrž še niste pomislili. *Radio Slovenija*, št. 3.

Stupan, Ana. 1962. Radio kot sredstvo množičnega obveščanja. *Naši razgledi*, 6.10.1962.

Šuklje, Rapa. 2008. *Pogovor z Rapo Šuklje o zgodovini radia in televizije v drugi polovici 20. stoletja*. Pogovarjala se je: Ljerka Bizilj, september 2008.

Virnik, Ivan. 1969. RTV invazija. *Delo*, 24.5.1969.

Arhivski viri

Agitprop. 1950. Zapisnik 2. seje agitpropa pri CK KPS, 20. 12. 1950. ARS 1589, fond CK ZKS III, a.e. 730, šk. 30.

Agitprop. 1951a. Zapisnik seje agitpropa, 3. 1. 1951. ARS 1589, fond CK ZKS III, a.e. 731, šk. 30.

Agitprop. 1951b. Zapisnik 6. seje za agitacijo in tisk, 1. 2. 1951. ARS 1589, fond CK ZKS III, šk. 27.

Agitprop. 1951c. Zapisnik 5. seje komisije agitpropa, 24. 2. 1951. ARS 1589, fond CK ZKS III, a.e. 733, šk. 30.

Grabnar, Boris. 1972. Naša vsakdanja televizija. Aktualnosti 3-4. Scena. ARS 1215. MZ RTVS, šk. 67.

Goršič, Milko. 1952. Zapisnik konference agitprop komisije pri CK KPS z novinarji, 22. 9. 1952. ARS 1589, Fond CK ZKS III, a.e. 785, šk. 30.

Janžič, Vlado. 1988. Pismo (rokopis) generalnega direktorja RTVL Vlada Janžiča predsedniku P CK ZKS Milanu Kučanu, 10. 5. 1988. ARS 1589, fond Predsednikova dejavnost, šk. 26.

Kavčič, Stane. 1952. Zapisnik konference agitprop komisije pri CK KPS z novinarji, 22. 9. 1952. ARS 1589, Fond CK ZKS III, a.e. 785, šk. 30.

Komisija za tisk. 1954a. Seja komisije za tisk, 8. 5. 1954. ARS 537, fond SZDLS, šk. 168.

Komisija za tisk. 1954b. Zapisnik 7. seje komisije za tisk pri P SZDLS, 19. 6. 1954. ARS 537, fond SZDLS, šk. 168.

Komisija za tisk. 1955. Zapisnik seje komisije za tisk pri SZDLS, 12. 3. 1955. ARS 537. Fond SZDLS, šk. 176.

Komisija za tisk. 1960. Gradivo, ki ga sta ga komisiji za tisk posredovali komisija za kadre CK ZKJ in komisija za tisk SZDLJ, 18. 3. 1960. ARS 537, fond SZDLS, šk. 261.

MZ RTVS. 1958. Razvoj televizije v Sloveniji v letu 1958, 15. 4. 1958. ARS 1215 MZ RTVS, šk. 20.

MZ RTVS. 1976. Gradivo ob 50-letnici radia v Jugoslaviji, 18. 3. 1976. ARS 1215, MZ RTVS, šk. 41.

Organizacijsko politični sekretariat CK ZKS. 1963. Razni zaupni dopisi, naročila, zapisniki organizacijsko političnega sekretariata CK ZKS. ARS 1589, fond CK ZKS III, šk. 107.

Podkomisija agitprop. 1951a. Zapisnik seje podkomisije za agitacijo in tisk, 23. 11. 1951. ARS 1589, fond CK ZKS III, a.e. 762, šk. 30.

Podkomisija agitprop. 1951b. Zapisnik 9. seje podkomisije za agitacijo in tisk, 27. 3. 1951. ARS 1589, fond CK ZKS III, a.e. 755, šk. 30.

Podkomisija agitprop. 1951c. Zapisnik 2. seje podkomisije agitpropa za zunanjepolitična vprašanja, 5. 5. 1951. ARS 1589, fond CK ZKS III, a.e. 770, šk. 30.

Radio. 1963. Poročilo CK ZKS, 25.3.1963. ARS 1589, fond CK ZKS III, šk. 107.

SZDLS. 1955. Zapisnik 7. skupne seje komisije za tisk in komisije za ideološko vzgojno delo pri SZDLS, 11. 5. 1955. ARS 537, fond SZDLS, šk. 176.

Sekretariat SZDLS. 1965. Zapisnik 62. seje sekretariata izvršnega odbora glavnega odbora SZDLS, 28. 1. 1965. ARS 537, fond SZDLS, šk. 53.

SZDL Novo mesto. 1978. Povzetek razprave o programih RTV za leto 1979: Mestni svet SZDL Novo mesto, 15. 12. 1978. ARS 537, fond SZDLS, šk. 76.

SZDLS. 1978. Povzetki iz »predlogov programov za leto 1979«, 18. 10. 1978. V gradivih SZDL jeseni 1978. ARS 537, fond SZDLS, šk. 76.

SZDLS. 1980. Samoupravni sporazum o temeljih plana razvoja RTV Ljubljana od 1981–85. Gradivo RTV Ljubljana, posredovano RK SZDL, 19. 12. 1980. ARS 537, fond SZDLS, šk. 70.

SZDLS. 1982. 41. seja P RK SZDL, 12. 1. 1982. ARS 537, fond SZDLS, šk. 61.

SZDLS. 1984. Delegatom skupščine RTV Ljubljana. Radijski in TV-programi 1985 – nekaj predlogov in stališč iz javne razprave. V gradivu TS SZDLS, 21. 12. 1984. ARS 537, fond SZDLS, šk. 467.

SZDLS. 1986. Iz razprave o nekaterih vprašanjih nadaljnjega razvoja javnega informiranja in komuniciranja ter o nalogah ZK pri tem. Zapis 16. seje TS SZDLS, 9. 1. 1986. ARS 537, fond SZDLS, šk. 468.

SZDLS. 1987. Zabeležka s sestanka v okviru zvezne konference SZDL Jugoslavije. Gradivo v okviru 35. seje sekretariata TS SZDLS, 14. 1. 1987. ARS 537, fond SZDLS, šk. 473.

Šetinc, Franc. 1986. Nagovor Franca Šetinca urednikom slovenskih glasil. Pogovor z glavnimi uredniki in novinarji, ki spremljajo problematiko odnosov med samoupravno družbo in verskimi skupnostmi (s predsednikom SZDLS Francem Šetincem), 11. 2. 1986. ARS 537, fond SZDLS, šk. 116.

Šetinc, Mile. 1988. Razprava člana Republiške konference Zveze socialistične mladine Slovenije (RK ZSMS) Mileta Šetinca. Aktualna vprašanja programov delovanja in razvoja RTV Ljubljana. Magnetogramski zapis 12. seje P RK SZDLS, 5. 7. 1988. ARS 537, fond SZDLS, šk. 7.

Tiskovni svet SZDLS. 1973. Položaj in razvoj RTV Ljubljana v luči nekaterih najpomembnejših sestavin (Poročilo za skupščino SRS). November 1973. V gradivu Tiskovnega sveta RK SZDL. ARS 573, fond SZDL, t.e. 457.

Uprava agitprop. 1950. Nekaj problemov Radia Ljubljana. Poročila uprave za agitacijo in propagando pri CK KPS. ARS 1589, fond CK ZKS III , a.e. 842, šk.7.

Zorn, Jože. 1928. Kronika RTV 1928. ARS 1215 MZ RTVS.

Zorn, Jože. 1955. Kronika RTV 1955. ARS 1215 MZ RTVS.

Zorn, Jože. 1945-1950. Kronika RTV 1945-1950. ARS 1215 MZ RTVS.

Zorn, Jože. 1960. Kronika RTV 1960. ARS 1215 MZ RTVS.

Zorn, Jože. 1971. Radijski program za leto 1971. ARS 1215 MZ RTVS.